

Voorstel voor selectieadvies Menen- Rijsselstraat waarderend onderzoek palynologische resten

Selectieadvies

DATUM
AUTEUR

JANUARI 2025
F. VERBRUGGEN

Colofon

Titel:

Voorstel voor selectieadvies Menen-Rijsselstraat: waarderend onderzoek palynologische resten

Auteur: F. Verbruggen (Senior KNA specialist archeobotanie)

Opdrachtgever: Ruben Willaert nv

Projectcode opdrachtgever: MEKE-24

Projectcode BIAx: MEKE24

Gemeente: Menen

Plaats: 's-Heer Hendrikskinderen

Toponiem: Westeweg

Projectcode OE: 2024B88

Bounding box onderzoeksgebied: (Lambert 72) 62.090 / 165.733
62.171 / 165.788

ISSN: 1568-2285

© BIAx *Consult*, Zaandam, 2025

Correspondentieadres:

BIAx

Symon Spiersweg 7 D2

1506 RZ Zaandam

tel: 075 – 61 61 010

e-mail: verbruggen@biax.nl

www.biax.nl

1. Inleiding

In het kader van nieuwbouw tussen de Kerkstraat en Rijselstraat te Menen hebben archeologen van Ruben Willaert nv een vlakdekkende opgraving uitgevoerd in het voorjaar van 2024.¹ Tijdens het onderzoek zijn diverse sporen uit de middeleeuwen en Nieuwe tijd aangetroffen, waarvan een deel is bemonsterd voor natuurwetenschappelijk onderzoek. De opdrachtgever heeft twee sporen geselecteerd voor een waarderend palynologisch onderzoek, namelijk een mottegracht (1200-1300) en een waterput/beerput (1450-1550). Aan de hand van palynologisch onderzoek kan meer informatie worden verkregen over het vroegere landschap en het gebruik ervan door de voormalige bewoners. Overblijfselen van cultuurgewassen die in de onderzochte sporen bewaard zijn gebleven geven bovendien inzicht in de voedingsgewoonten van de vroegere bewoners en de ambachtelijke activiteiten die zij ontplooiden.

Het doel van de waardering is om palynologische resten (pollen, sporen en niet-pollen palynomorfen zoals resten van schimmels, algen en parasieten) veilig te stellen en om de geschiktheid voor vervolgonderzoek (analyse) te bepalen. Op basis van de concentratie, conserveringstoestand en informatiewaarde van de microscopische resten zal worden bepaald of de stalen bijdragen aan het beantwoorden van de onderzoeksvragen, zoals gesteld in het Programma van Maatregelen. De resultaten van het waarderend onderzoek zijn in dit rapport beschreven en vormen de basis voor het voorstel voor selectieadvies van de palynologische stalen.

1.1 ONDERZOEKSVRAGEN

Het palynologisch onderzoek kan mogelijk bijdragen aan de beantwoording van de volgende onderzoeksvragen, zoals gesteld in het Programma van Maatregelen:²

b) Bewoningssporen algemeen

- Welke bijdragen en nieuwe inzichten leveren de specialistische onderzoeken van de verschillende materiaalcategorieën t.a.v. de bestaande kennis over de bewoning en economische activiteiten, het gebruik van het landschap en de natuurlijke vegetatie, de opbouw van de huizen en de aanpalende erven, het gebruik en herkomst van bouwmaterialen en brandstof, de bestaanseconomie en de culturele achtergronden van de bewoners?

c) Materiële cultuur

- Wat is de conserveringsgraad van de verschillende materiaalcategorieën (inclusief aanwezig archeobotanisch en archeozoologisch materiaal)?

¹ Deconynck *et al.* 2024, 4.

² Deconynck *et al.* 2024, 14.

- Levert het vondstmateriaal nieuwe inzichten inzake ontstaans- en bewoningsgeschiedenis van de site?
- Is aan het vondstmateriaal informatie te ontleen over de voormalige bewoners/gebruikers van de bebouwing en hun eventueel uitgevoerde activiteit of ambacht?
- Is op grond van deze informatie een uitspraak te doen over de maatschappelijke status van de bewoners?
- Wat kan er op basis van het organisch vondstmateriaal gezegd worden over de functionele indeling, het voedselpatroon en de bestaanseconomie van deze bewoning?

d) Algemeen

- Hoe kaderen de resultaten van dit onderzoek binnen onze kennis van de stadsgeschiedenis/stadsontwikkeling van Menen?

2. Materiaal en methoden

2.1 ONDERZOCHE SPOREN

2.1.1 Mottegracht S190

Gracht S190 betreft mogelijk de westelijke omgrachting van de heerlijkheid “het Hof van Menen”.³ Het spoor kent een NO-ZW oriëntatie en bevat vier vullingen. Lagen 104 en 103 zijn het oudst en dateren uit de periode van gebruik van de gracht.⁴ Ze zijn echter arm aan archeologisch vondstmateriaal en dateren in de 13^e eeuw. Daarop bevond zich laag 102 met een grote hoeveelheid vondsten. Het betreft een dumpingspakket, dat dateert in de periode 1250-1315. Hierboven bevindt zich een dempingspakket uit de periode 1400-1550.

Lagen 104, 103 en 102 zijn bemonsterd door middel van twee pollenbakken (V379 en V380, zie *figuur 1*). Uit de onderzijde van laag 103 in V379 is een palynologisch staal genomen (zie *bijlage 1*).

2.1.2 Waterput/Beerput S21

S21 betreft een gemetselde bakstenen structuur. De onderste laag 103 staat mogelijk in verband tot het gebruik van de put in zijn primaire functie als waterput. Observaties tijdens het veldwerk tonen echter aan dat deze put dienst deed als beerput ten tijde van de vorming van laag 102. Het vondstenassemblage dateert deze vettige, bruine beerlaag in de periode 1450-1550.⁵ Beide vullingen zijn bemonsterd door middel van pollenbak V243 (zie *figuur 2*). Uit beerlaag 102 is een palynologisch staal genomen (zie *bijlage 2*).

³ Deconynck *et al.* 2024, 60.

⁴ Deconynck *et al.* 2024, 58-59.

⁵ Deconynck *et al.* 2024, 77-78.

Figuur 1 Menen-Rijselstraat, foto van de dwarsdoorsnede op gracht S190 met de locatie van pollenbakken V379 en V380, waarbij V379 stratigrafisch het laagst is gepositioneerd (© Ruben Willaert nv).

Figuur 2 Menen-Rijselstraat, profielfoto van de dwarsdoorsnede op waterput/beerput S21 met de locatie van pollenbak V243 (© Ruben Willaert nv).

2.2 OPWERKING

De stalen (zie *tabel 1*) zijn opgewerkt tot pollenpreparaten volgens de standaardmethode van Erdtman, waarbij een bekende hoeveelheid sporen van een *marker*, namelijk de in Vlaanderen zeer zeldzame wolfsklauwsoort (*Lycopodium clavatum*) is toegevoegd om de concentratie palynologische resten (pollen, sporen en niet-pollen palynomorfen) te bepalen.⁶ De bereiding is uitgevoerd onder leiding van M. Hagen van het Laboratorium voor Sedimentanalyse van de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Tabel 1 Menen-Rijsselstraat, overzicht van de gewaardeerde palynologische stalen.
Verklaring: vnr = vondstnummer, wp = werkput.

vnr	wp	vlak	spoor	laag	aard spoor	ouderdom	labcode	volume	diepte in pollenbak
379	7	4	190	103	mottegracht	1200-1300	BX11130	5 ml	22-23 cm
243	7	4	21	102	waterput/beerput	1450-1550	BX11131	3 ml	13-14 cm

2.3 ONDERZOEKSTECHNIEK

De pollenpreparaten zijn vervolgens bekeken met behulp van een doorvallend-lichtmicroscop met een vergroting van maximaal 1000 maal. Voor de determinatie van de palynologische resten is gebruik is gemaakt van determinatieliteratuur en de referentiecollectie van BIAx. Hierbij is gekeken naar de aanwezigheid en conserveringstoestand van de aanwezige palynologische resten. Het inventariserend palynologisch onderzoek is uitgevoerd door de auteur.

3. Kwaliteitsborging

Bij het onderzoek is gebruik gemaakt van de vergelijkingscollecties en de bibliotheek met determinatieliteratuur van BIAx. De werkzaamheden zijn uitgevoerd in overeenstemming met de richtlijnen in de vigerende KNA, het protocol Specialistisch onderzoek (BRL 4006) en het interne kwaliteitshandboek van BIAx.

4. Resultaten

De resultaten van de pollenwaardering (zie *bijlage 3*) worden hieronder besproken. De informatie die aan de hand van de inventarisatie naar voren komt is slechts indicatief. Betrouwbare uitspraken kunnen pas worden gedaan aan de hand van een volledige analyse en berekening van de onderlinge verhoudingen tussen de diverse aanwezige resten.

⁶ Aan elk staal zijn twee tabletten met elk 17.197 sporen toegevoegd.

4.1 GRACHT S190

Laag 103 van gracht S190 is zeer arm aan pollen en sporen, dat over het algemeen matig geconserveerd is. Het meeste pollen is afkomstig van granen en grassen. Dat mest een groot aandeel heeft in de grachtvulling blijkt uit het hoge aandeel ascosporen van mestschimmels en de aanwezigheid van enkele eieren van endoparasieten. De lage concentratie pollen en sporen in combinatie met de matige conservering maakt staal BX11130 niet geschikt voor vervolgonderzoek.

4.2 WATERPUT/BEERPUT S21

Laag 102 van waterput/beerput S21 is arm aan pollen en sporen, die matig tot redelijk geconserveerd zijn. Er zijn diverse indicaties dat er zich inderdaad beer in de vulling bevindt, in de vorm van eieren van endoparasieten (zweepworm, spoelworm en mogelijk ook haarworm, mestschimmels, zemelen en diverse cultuurgewassen. Van de cultuurgewassen zijn granen zijn het talrijkst vertegenwoordigd in het pollenspectrum. Met name rogge en het gerst/tarwe-type komen veelvuldig voor. Verder is pollen aangetroffen van boekweit, duivenboon, druif, wouw en kervel. Van wilde planten is ook pollen aanwezig in deze voormalige waterput. Opvallend is het hoge aandeel pollen van planten van de vlinderbloemenfamilie en van grassen. Echter, gezien de lage concentratie pollen en sporen is de informatiewaarde van het staal beperkt. Om deze reden wordt geadviseerd om staal BX11131 niet verder uit te werken.

5. Voorstel voor selectieadvies

Op basis van het inventariserend onderzoek wordt voorgesteld om de palynologische stalen uit mottegracht S190 en waterput/beerput S21 niet te analyseren (zie tabel 2). De concentratie is laag, de conservering over het algemeen matig en de informatiewaarde is beperkt. De voorgestelde palynologische analyses dragen niet of zeer beperkt bij aan de beantwoording van de onderzoeksvragen zoals gesteld in het Programma van Maatregelen.⁷

Tabel 2 Menen-Rijselstraat, voorstel voor selectieadvies van de palynologische stalen.

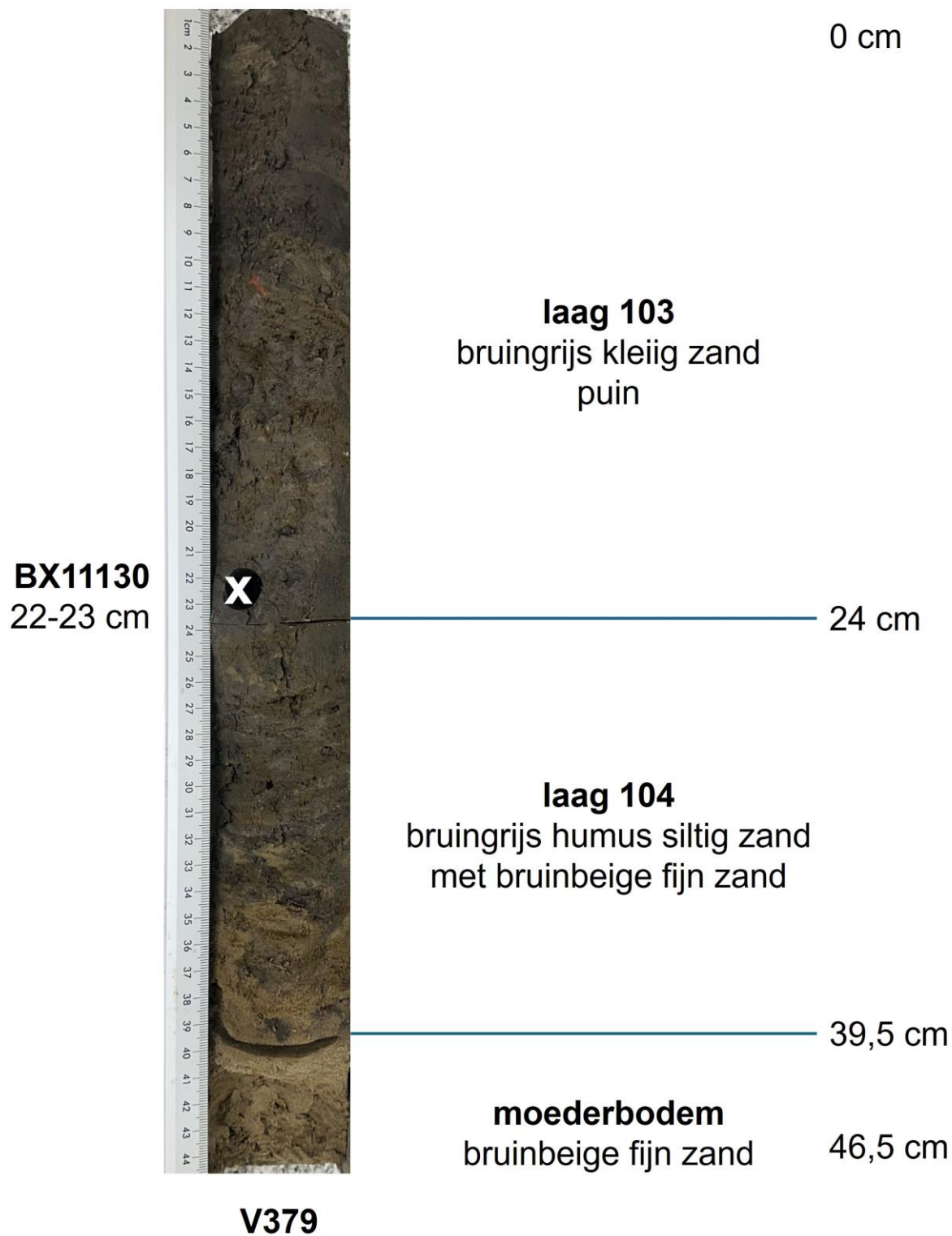
vnr	wp	vlak	spoor	laag	aard spoor	ouderdom	labcode	analyse
379	7	4	190	103	mottegracht	1200-1300	BX11130	nee
243	7	4	21	102	waterput/beerput	1450-1550	BX11131	nee

6. Literatuur

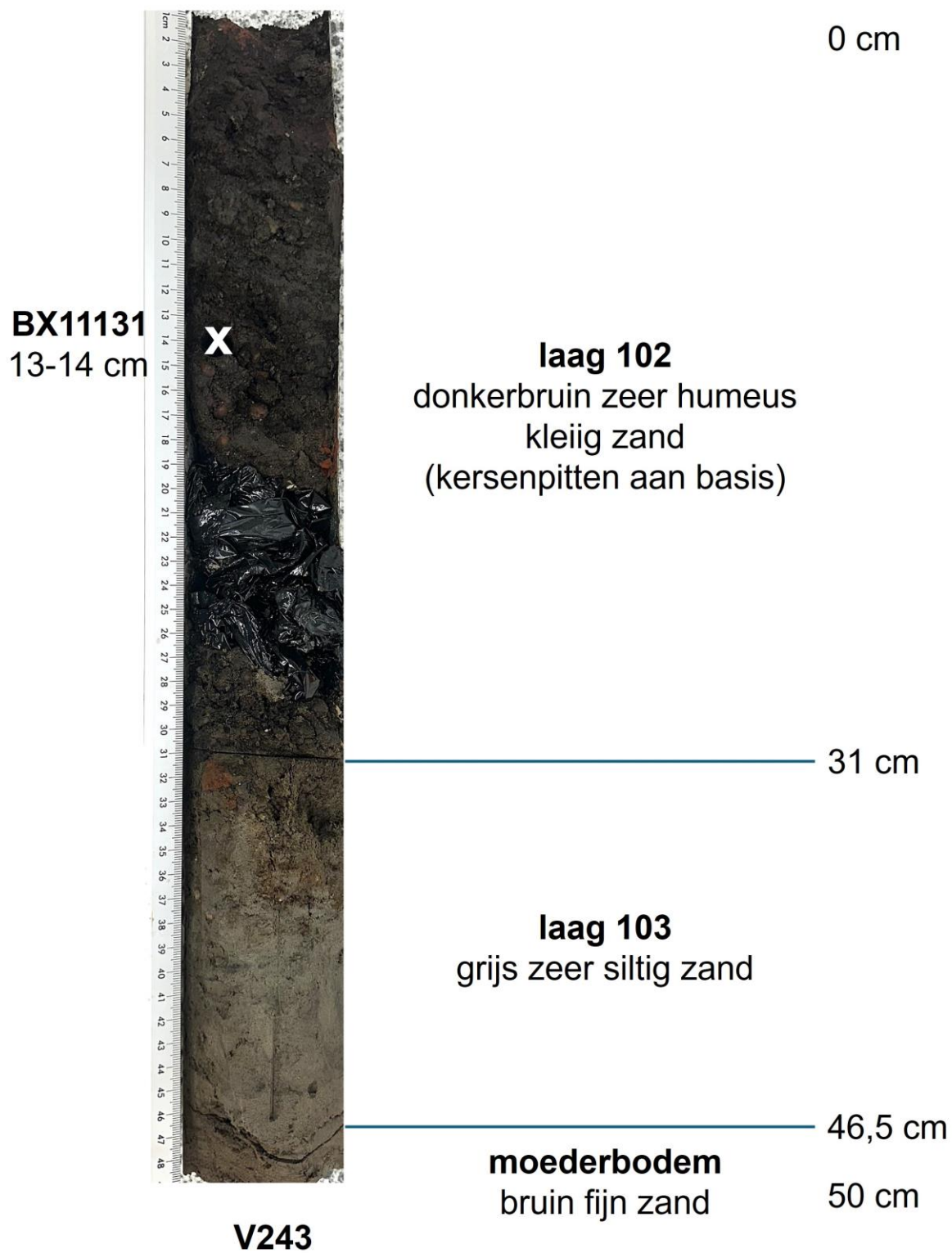
Deconynck, J., R. van Caenegem & F. Slabbinck 2024: *Rijselstraat-Kerkstraat Menen, West-Vlaanderen Projectcode 2024B88. Archeologierapport, verslag van resultaten*, Brugge (Archeologierapport Ruben Willaert nv).

⁷ Zie Deconynck et al. 2024, 14.

Menen-Rijsselstraat

Menen-Rijselstraat

Bijlage 3 Mene-Rijzelstraat resultaten van het inventariserend palynologisch onderzoek.
 Verklaring: . = afwezig, + = zeldzaam, ++ = aanwezig, +++ = talrijk, ++++ = zeer talrijk, GR = mottegracht, WA = waterput/beerput.

vondstnummer		379	243
werkput		7	7
spoor		190	21
laag		103	102
context		GR	WA
datering		1200-1300	1450-1550
labcode		BX11130	BX11131
diepte in pollenbak (cm)		22-23	13-14
<i>rijkdom</i>		<i>zeer arm</i>	<i>arm</i>
<i>conservering</i>		<i>matig</i>	<i>matig-redelijk</i>
<i>geschikt voor analyse</i>		<i>nee</i>	<i>nee</i>
<i>advies analyse</i>		<i>nee</i>	<i>nee</i>
<i>globale AP/NAP</i>		<i>10/90</i>	<i>5/100</i>
<i>globale verhouding bomen/niet-bomen</i>			
bomen van drogere gronden		+	+
bomen van nattere gronden		+	+
boskruiden		+	+
cultuurgewassen		++	+++
waaronder:			
boekweit		+	+
duivenboon		.	+
kervel		.	+
gerst/tarwe-type		+	++
granen-type		++	++
haver/tarwe-type		.	+
hennep/hop		+	.
rogge		+	++
tarwe-type		.	+
wouw		.	+
planten van akkers en droge ruigten		++	++
waaronder:			
korenbloem		+	++
planten van akkers en droge ruigten			
waaronder:			
Centaurea cyanus			
graslandplanten		++	+++
algemene kruiden		++	+++
heideplanten		+	+
hoogveenplanten		+	.
moeras- en oeverplanten		+	+
waterplanten		.	.
algen en dergelijke		.	.
planten van zoute standplaatsen		.	.
marine microfossielen		.	.
mestschimmels		+++	++
verkoalde plantenresten		++++	++++